

De fynske amtmandsembeder 1664-2006. I den korte overgangsperiode 1662-64 var Dalum Kloster og Sankt Knuds Kloster i princippet selvstændige amter, hvis gods lå sammenblandet i de omkringliggende herreder. I perioden 1768-83 var Assens-Hindsgavl amter sammenlagt med Odense Amt, hvorefter amtet igen var selvstændigt frem til 1809. 1799 overgik Hindsholm (Bjerge herred) til Odense m.fl. amter. En markant ændring var desuden, at Ærø i 1867 overgik til at blive en del af kongeriget og lagt under Svendborg Amt. Hvis amtsråds kredsene fra 1842 tages med i betragtning, var Fyn fra 1702 til 1970 i store træk administrativt opdelt i tre enheder, nemlig i en hhv. nordfynsk, vestfynsk og syd/østfynsk forvaltning. (© Tekst MKJ, kortene lektor Per Grau Møller, Kartografisk Dokumentationscenter, SDU).

DE FYNSKE AMTER

EMBEDE OG STRUKTUR 1662-2006

Af Mogens Kragssig Jensen

1662, fra len til amter

Blandt de reformer, som den unge enevældige stat prioriterede efter sin etablering i 1660, var en ændring af den regionale administration. Denne havde siden middelalderen været opdelt i forskellige former for len og styret af lensmænd, der sad med stor indflydelse rundt omkring på de kongelige slotte og ladegårde.

Reformer var nødvendige af flere årsager. Den seneste generations krige mod Sverige havde ikke blot skabt nød og elendighed på det sociale plan, men desuden forårsaget en katastrofal situation for landets økonomi. Kronen stod således tilbage dybt forgældet efter mange års krigsførelse. Den vigtigste indtægtskilde var landbrug, dvs. overskuddet af krongodset, som blev administreret af netop lensmændene. Der forelå således en oplagt mulighed for dels at rationalisere administrationen, dels at bortsælge gods. Desuden havde den nye enevældige konge brug for at konsolidere sig rent politisk. Og da det var adelsmænd, der reelt havde et monopol på stillingerne som lensmænd,

Med udgangen af 2006 blev Fyns Amtskommune og Fyns Stiftamt nedlagt, og dermed forsvandt en århundredlang regional forvaltningstradition, delvis til fordel for en bredere funderet regionsstruktur. Artiklen beskriver den overordnede struktur i de fynske amters udvikling.¹

var en forvaltningsreform samtidig en mulighed for at tage endnu et opgør med den selvsamme adel, der havde gjort sig voldsomt upopulær i krigsårene. Dette var baggrunden for, at kong Frederik 3. som noget af det første i sine år som enevældig regent tog fat på at reformere lensadministrationen, hvad der hurtigt skulle føre til oprettelse af amterne.²

Situationen på Fyn adskilte sig på denne tid ikke fra det øvrige land: Syv adelige lensmænd disponerede over slotte og krongods. På Øst- og Sydfyn udgjorde Nyborg Slot og Tranekær administrative centre. På Vestfyn drejede det sig om Hagenskov og Hindsgavl. Omkring Odense var det samme tilfældet med Odensegård, Dalum Kloster samt Rugård. Disse lensmænd havde, ud

over i almindelighed at være kronens forlængede arm, en betydelig myndighed. Ikke blot som forvaltere af krongodset, men også som instans for skatteopkrævningen, som myndighed over kirker og købstæder, og som militær øverstkommanderende over fæstningerne.

Som led i reformarbejdet blev lenene ved forordning af 19. februar 1662 omdannet til amter (efter ty. amt = embede), og indholdet i embedet blev samtidig nydefineret. Ikke blot navnet på det nye forvaltningsorgan var tysk, men kongen og hans rådgivere havde desuden i det nordtyske hentet inspiration i moderne forvaltningspraksis, ligesom der i hele den enevældige tankegang lå et ønske om at centralisere magten i København. Resultatet blev, at den nye amtsadministration i forhold til lensadministrationen blev ændret betydeligt, til at være mindre omfattende og med en reduceret liste af arbejdsopgaver. Således blev amtmændenes rettigheder over for købstæder og kirke kraftigt indskrænket, og retten til at udnævne underordnede embedsmænd blev centraliseret i hovedstaden. Skatteopkrævningen blev overladt til en separat embedsmand, nemlig det nyoprettede embede som amtsskriver (senere benævnt amtsforvalter), som var direkte underlagt centraladministrationen. Desuden blev den militære myndighed heller ikke overladt til amtmanden, men undergik også en centralisering. Kong Frederik 3.s definition af en amtmand var således en civil embedsmand, der skulle være kongen tro og sikre enevælden lokalt og ellers fungere som øverste regionale forvaltningsled. Den meget selvstændige lensmand var dermed blevet afløst af en loyal embedsmand. Som en undtagelse overlevede amtmanden enkelte steder

Det var Frederik 3., der reformerede lensadministrationen, hvilket i 1662 førte til oprettelsen af amterne.

som militær embedsmand, nemlig for Fyns vedkommende i garnisonsbyen Nyborg frem til 1671. Denne ændring af terminologi og indhold i amtmandsembedet skulle dog vise sig blot at være den første af en række reformer, der fandt sted i den tidlige enevælde.

1671-reformen

Fra begyndelsen blev de fynske len således videreført under betegnelsen amter og med de tidligere lensmænd i rollen som amtmænd. Inden for få år var der dog sket en udskiftning i de fleste af embederne. Allerede 1664 var der rationaliseret, ved at embedet som stiftbefalingsmand (stiftamtmand) var blevet besat med Henrik Lindenov til Övedskloster. I den forbindelse blev de mindre amter omkring Odense nedlagt. Lindenovs hidtidige embede – Dalum Kloster-Sankt Knuds Kloster Amter, blev sammenlagt med Odensegård, der

hermed omfattede hele Odense-området samt de nordfynske herreder. Dermed var de syv amtmændseembeder blevet til seks, og Odensegård m.fl. amter konsolideret som det største af de fynske amter, og Odense by som et naturligt sæde for stiftamtmanden.

yderligere sammenlægninger. Reformen betød også, at stiftamtmandenes magt blev øget på amtmændenes bekostning, blandt andet ved at førstnævnte blev tillagt tilsynet med kirkerne.

Det var også 1671-reformen, der gjorde op med den århundredgamle til-

Amt	Herreder	Købstæder
Odensegård-Dalum-Sankt Knuds Kloster Amter	Odense, Åsum, Bjerge, Lunde, Skam	
Rugård Amt	Skovby	
Assens-Hindsgavl Amter	Vends, Båg	
Nyborg-Tranekær Amter	Sunds, Sallinge, Gudme, Vindinge, Langelands Nørre og Langelands Søndre	
Stiftamtet		Bogense, Kerteminde, Odense, Assens, Middelfart, Svendborg, Nyborg, Fåborg og Rudkøbing

1671-reformen

Få år senere, i 1671, kom den første samlede landsdækkende ændring af amtsadministrationen. To reformer, som dels skulle rationalisere amtet, dels splitte adelen yderligere, fik indvirkning på amternes danmarkskort. Den 13. maj 1671 fastslog en forordning, at antallet af fynske amtmændseembeder skulle reduceres fra seks til fire. Allerede på dette tidlige tidspunkt havde der været tanker fremme om at inndele øen i kun to amter. Så vidt kom det ikke, men Assens og Hindsgavl amter blev forenet under én amtmand, og det tilsvarende skulle gøre sig gældende med Nyborg og Tranekær amter. Samtidig lagde reformen grunden til den praksis, at der ved fremtidig vakance i embederne skulle ske

knytning mellem Fyn og Lolland-Falster. Færdslen ned over Tåsinge og Langeland kunne være meget besværlig for stiftamtmanden, så i forbindelse med reformen benyttede man lejligheden til at udskille disse øer som et selvstændigt amt. Der skulle dog gå en rum tid, inden det blev formaliseret, for først i 1681 blev det Lolland-Falsterske Stiftamt oprettet. I kirkelig henseende vedblev øerne at høre til Fyns Stift og dermed under stiftamtmandens og biskoppens overøvrighedsmyndighed frem til 1803.

De private amter 1671-1849

Den anden reform i 1671 fik også stor indflydelse på amterne, særlig i det østlige Danmark. Ved forordning af 25. maj

1671 indførtes majoratsordningen. Det handlede kort fortalt om, at store gods-komplekser (grevskaber og baronier) kunne oprettes og holdes samlet inden for en given familie med fordelagtige juridiske og skattemæssige rettigheder. Indehaverne af disse len (der kun har selve navnet til fælles med de administrative len, der blev afskaffet i 1662), benævntes lensgrever og lensbaroner.³ En af de fordele, der blev tillagt grevskaberne, var, at de automatisk fik amtmandsrettigheder på deres gods, og baronierne fik tilsvarende rettigheder få år senere, i 1674. Sidstnævnte år fik greverne endda disse rettigheder til deres øvrige gods, dvs. gods, der ikke var en del af grevskabet. Da Fyn var den landsdel, der efterhånden kom til at huse forholdsmæssigt flest grevskaber og baronier, betød det, at en ikke uvæsentlig del af den fynske landbefolkning frem til 1849 i amtmandsager ikke sorterede under deres amtmænd, men under deres husbond og godsejer. Denne specielle ordening var endnu et led i opbygningen af den hierarkiske enevoldsstat, og greverne og baronerne amtmandsmyndighed var endda så eksklusiv, at den helt var unddraget stiftamtmandens tilsynsmyndighed. Ordningen lå fint i tråd med, at disse personer per definition havde et eksklusivt forhold til kongen, som ikke kunne rummes i nogen embedsmandsinstruks.

Dermed var en stor del af amtmandsmyndigheden lagt ud til private. Forholdet mellem de 'private' og 'offentlige' amtmænd var ikke altid ukompliceret.

Der var i løbet af 1700-tallet ofte kompetencestridigheder, og særligt havde de selvbevidste grever på Wedellsborg og Tranekær i perioder svært ved at forlige sig i et fornuftigt samarbejde med deres offentlige kolleger. Den i forvejen

ikke helt beskedne indflydelse blev ikke mindre i de tilfælde, hvor greven eller baronen oven i sine egne amtmandsrettigheder desuden var indehaver af et offentligt amtmandsembede. Disse tilfælde var på Fyn kun få, men ikke desto mindre var lensgreven på Wedellsborg i perioderne 1701-08 og 1783-1809 desuden amtmænd i Assens-Hindsgavl Amter, og lensbaronen på Holckenhavn var i perioden 1692-1701 desuden amtmænd i Nyborg-Tranekær Amter.

Følgende fynske len havde amtmandsmyndighed frem til 1849, eller til deres respektive nedlæggelse: Langeland (Tranekær) (1672), Wedellsborg (1672), Brahetrolleborg (1674), Holckenhavn (1674), Kørup (1676-1781), Einsiedelsborg (Egebjerggård) (1676-1781), Scheelenborg (1680), Gyldensteen (1720), Holstenshuus (1779), Lehn (Hvidkilde) (1784), Muckadell (Arreskov) (1784) samt Brahesminde (Hvedholm) (1798).⁴ I forbindelse med amtsreformen 1793-94 var der overvejelser om at fratage lensbesidderne deres amtmandsrettigheder, men det blev dog ikke ført ud i livet.⁵ Først som følge af Junigrundlovens bestemmelser om bortfald af alle adelige privilegier mistede lenene deres amtmandsbeføjelser blot tre uger efter, nemlig ved cirkulære af 25. juni 1849. Skiftemyndigheden bortfaldt dog først i 1850.⁶ Lensbesidderne gled ikke helt ud i mørket ved denne lejlighed. Siden 1842 havde de været fødte medlemmer af amtsrådene, men dette særlige hensyn til de største jordbesiddere blev afskaffet allerede i 1851.

Det er anslået, at ca. 30.000 indbyggere på Fyn var underlagt grevskaber og baronier i amtslig henseende i begyndelsen af 1800-årene, og ved ordningens afskaffelse i 1849 antages det, at 25% af

Fynske len med amtmandsmyndighed. (© Tekst MKJ, kortene lektor Per Grau Møller, Kartografisk Dokumentationscenter, SDU).

det fynsk-langelandske hartkorn sorterede under dette specielle amtsorgan.⁷

Den fynske tredeling og et genopstået amt

Amtmanden på Rugård, Jørgen Henning Walkendorff, tog i 1702 sin afsked grundet affældighed. Ved denne lejlighed blev amtet inddraget under Odensegård m.fl. amter. Dermed var antallet af fynske amter reduceret fra fire til tre, og 1671-reformen havde dermed på under en generation halveret antallet af fynske embeder. Med inddragelsen i 1702 var Fyn også blevet inddelt i de tre administrative enheder, som man med lidt god vilje kan sige holdt sig frem til 1970: et nordligt amt centreret omkring Odense og de nordlige herreder; et vestligt amt med de to kystherreder; samt et sydøstligt amt med de sydlige herreder samt Tåsinge og Langeland.

I 1768 døde den vestfynske amtmand, Hans Simonsen til Erholm, og som det kunne forventes, blev embedet

ikke besat, men ifølge praksis lagt ind under amtmanden i Odense. En medvirkende årsag var, at den vestfynske amtmand samtidig havde været overinspektør for Det Fynske Rytterdistrikt. Kronen havde imidlertid i århundredets midte solgt ryttergodset, og dermed ansås det vestfynske amt som værende for småt til at kunne underholde en selvstændig amtmand. Dermed var der tilbage kun to amter og to amtmænd på øen. Men det skulle ikke være ved, for stik imod intentionen med 1671-forordningen genopstod det vestfynske amt overraskende i 1783. Årsagen var lensgreve Frederik Ludvig Wedell til Wedellsborg, der var interesseret i at genoprette Assens-Hindsgavl amter, der, som han formulerede det til centraladministrationen, helt omkransede hans grevskab. I periodens politiske spil havde lensgreven mulighed for at få sit ønske bakket op af kongelig accept og ført hele vejen igennem centraladministration. På denne vis fik det vestfynske amt, administreret fra

Amt	Herreder	Købstæder
Odense Amt (1809)	Odense, Åsum, Bjerge, Lunde, Skam, Skovby, Vends, Båg	Assens, Middelfart, Bogense, Kerteminde og Odense
Svendborg Amt (1799)	Sunds, Sallinge, Gudme, Vindinge, Langelands Nørre og Langelands Søndre	Nyborg (fra 1802), Svendborg, Fåborg, Rudkøbing, og fra 1867: Ærøskøbing.

1793-reformen

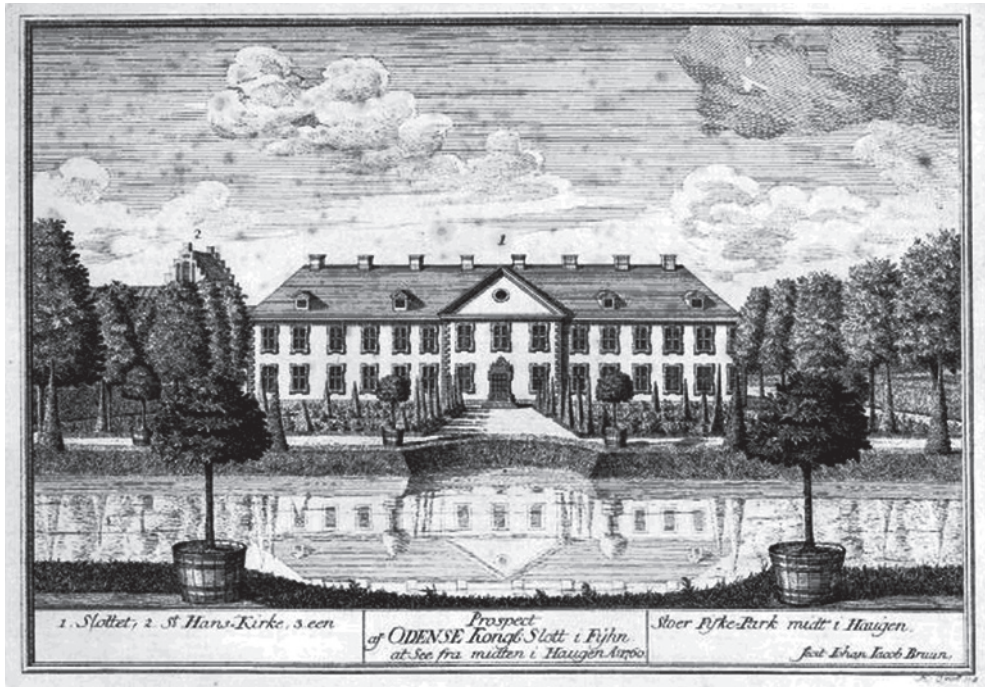
Wedellsborg, en kortvarig renæssance frem til 1809, da det endegyldigt blev sammenlagt med Odense Amt.⁸

1793-reformen

Ved 1700-tallets slutning fremstod amternes administrationen forældet. Tidens aktuelle emner, bl.a. landbrugets udskiftning og udflytning og den almindelige samfundsudvikling øgede amternes arbejdsbyrde og kravene til administration og forvaltning. Desuden fremstod kompetencefordelingen mellem amt og stiftamt uklar, og sidstnævntes tilsyns- og inspektionsmyndighed over for amtmændene blev stort set ikke anvendt. Desuden udgjorde amterne, trods sammenlægninger, stadig meget uens størrelser, såvel hvad angik areal som befolkningstal. Et reformarbejde mundede ud i kgl. resolution 4. sept. 1793, hvorved herredsinddelingen atter blev grundlag for en ny amtsinddeling, og amterne blev derudover sammensat efter overvejelser om areal, befolkningstal og jordens bonitet. Altsammen forhold, der spillede en rolle for embedernes arbejdsbelastning. Ved plakat 21. juni 1794 blev reformen bekendtgjort, og den skulle i lighed med de tidligere amtsreformer træde i kraft, så snart der var vakance i embederne eller ved anden passende lejlighed. Det betød endnu en

reduktion i antallet af landets amter, og på Fyn ændrede Nyborg-Tranekær Amter i 1799 navn til Svendborg Amt, mens man måtte vente helt til 1809 med at oprette Odense Amt, hvor man valgte at inddrage Assens-Hindsgavl Amter fra lensgreve Wedell. Processen med det vestfynske amt var på landsplan den sidste brik i amtsreformen, der således var fuldt gennemført 16 år efter påbegyndelsen. Odense Amt var nu landets folkerigeste, og ordningen med to amter på Fyn var levedygtig og skulle vise sig at holde frem til 1970.⁹ Reformen betød også, at stiftamtmandenes tilsyn med købstæderne ophørte. Nu skulle amtmanden tage sig af tilsynet med såvel by som land. Denne nye opgave blev for byernes vedkommende dog beskåret allerede i 1837 for endelig i 1868 at overgå til Indenrigsministeriet. Og dermed var der frem til 1970 atter forskel på, hvem der førte tilsyn med land og by.¹⁰

Amtsreformen var kun netop tilendebragt, før den regionale struktur for Fyns vedkommende atter blev ændret og fik et særligt mellemstadium i forhold til det øvrige land. Ved instruks af 15. nov. 1815 blev Fyns Guvernement oprettet, og genoprettet (reelt videreført) ved instruks af 10. dec. 1839. Denne i dansk sammenhæng helt særlige forvaltningspraksis havde ingen paralleller hverken før eller

Odense Slot 1747, set fra nord. Slottet havde en århundredegammel funktion som hovedsæde for den regionale administration af Fyn. Stiftamtmanden havde i perioder såvel bolig som kontorer her, og fra 1842 havde amtsrådene for Odense og Assens også mødesale i bygningen. Stiftamtmand Jacob Høirup havde som den sidste i embedet privatbolig på slottet frem til 1965, og i forbindelse med at Fyn blev samlet i ét amt i 1970, rykkede amtsforvaltningen efterhånden ud i nybyggeriet på Ørbækvej. Stiftamtmanden i dette embedes nydefinerede forståelse blev ved med at have kontor på slottet frem til 2006. Stik fra Den danske Vitruvius.

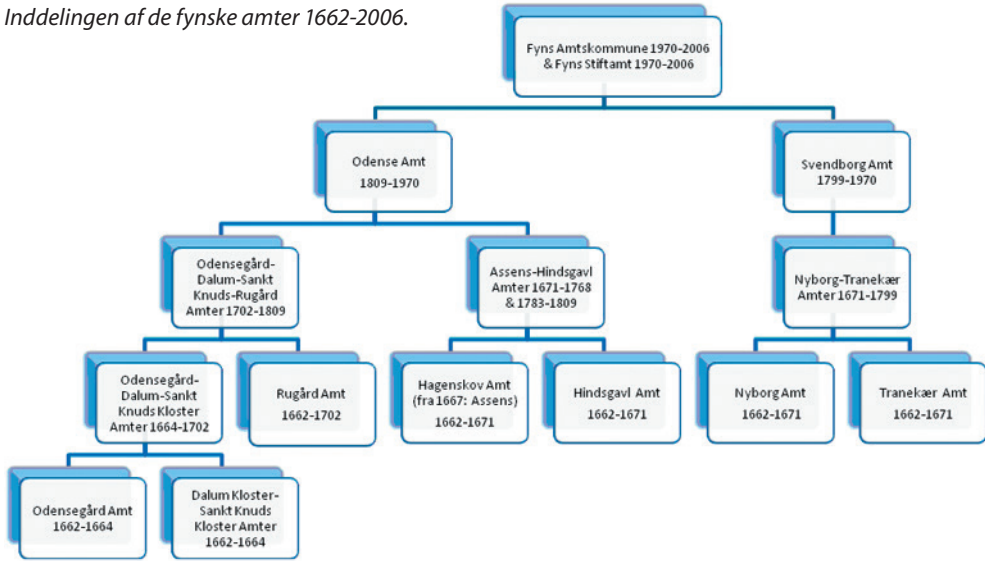
siden. Det fynske guvernørembede blev skabt som arbejdsområde for periodens tronfølgere, nemlig 1816-39 for prins Christian (8), og 1839-48 for dennes søn, kronprins Frederik (7). Guvernøren blev et indskudt led mellem stiftamtmand/ amtmænd og centraladministrationen, men fik ikke overdraget noget særligt arbejdsområde, men en mere generel forventning om at medvirke til ændringer til gavn for Fyn i almindelighed og Odense by i særdeleshed. Generelt skulle guvernøren føre tilsyn med alt og alle og således også de to fynske amtmænd. Intensiteten i den fynske guvernementsforvaltning skulle dog vise sig ikke at være af et omfang, så det umuliggjorde

amternes administration og samarbejdet mellem guvernør og (stift)amtmænd.¹¹

1842, amtsråd og folkestyre

Mens guvernørtiden var en fynsk parentes, skulle indførelsen af folkevalgte amtsråd vise sig at udgøre den væsentligste ændring i amternes og amtmændenes forvaltningshistorie. Siden 1662 havde amtmanden selv siddet med den lokale afgørelse i de fleste sager, han kom i berøring med, men det tidlige 1800-tals voksende forventning om folkelig medbestemmelse ændrede dette forhold. Stænderforsamlingerne pressede i 1830'erne på for demokratiske reformer inden for alle områder, også i amtsfor-

Inddelingen af de fynske amter 1662-2006.

valtningen. Og ved kgl. anordning 13. aug. 1841 blev et vist niveau af folkelig medbestemmelse indført ved den første lov om kommunalt selvstyre i landets amter og landsogne. I de to fynske amter betød det oprettelse af hele tre amtsråd i hver sin amtsrådsreds: Odense, Assens og Svendborg. Amtmanden var født formand for rådet, som derudover skulle bestå af en af amtets provster (udnævnt af centraladministrationen) samt seks indirekte valgte beboere. Heraf skulle de tre vælges af sædegårdsejerne (godsejere) hvis, som det var tilfældet i de fynske kredse, mindst halvdelen af hartkornet var ejet af sådanne. De øvrige tre skulle vælges blandt medlemmerne af sogneforstanderskaberne i amtsrådsredsen. Desuden skulle, som tidligere omtalt, amtets lensbesiddere, dog maksimalt to, have sæde i rådet.¹² Men hvorfor hele tre amtsråd i de to amter?

Årsagen var, at der i Odense Amt fandtes to amtstuer, dvs. skattekontorer, i hhv. Odense og Assens. Denne økonomiske opdeling gjorde, at man anså det for mest hensigtsmæssigt og

forvaltningsmæssigt mest korrekt at arbejde med to amtsråd, så længe økonomien var fordelt på to amtstuer.¹³ På sin vis 'genopstod' det vestfynske amt på denne måde, idet Assens Amtsrådsreds var identisk med omfanget af det gamle amt, nemlig Båg og Vends herreder. I løbet af perioden frem til 1970 skulle amtsrådenes struktur vedblivende være den samme. Men der skete en løbende demokratisering over årene. Fra indirekte valg, hvor amtsrådene var valgt af sognerådene gennem det meste af perioden, overgik man fra 1960 til direkte valg i forbindelse med det almindelige kommunalvalg.

Amtsrådene, der begyndte deres virke i 1842, var som udgangspunkt egentlig blot valgte rådgivere, der skulle støtte amtmanden i håndteringen af de økonomiske sager. Den endelige myndighed lå stadig hos amtmanden.¹⁴ Opgaverne drejede sig væsentligst om tilsyn med sognekommunerne og deres økonomiske forhold, ligesom større sager vedrørende kommunalt køb og salg af fast ejendom også skulle forbi amtsrå-

Svendborg Amtsråd med embedsmænd, fotograferet 13. sept. 1963 i byrådssalen på Svendborg Rådhus. Bagerste række fra venstre: 1. Gårdejer Herluf Rasmussen, Skårup. 2. Gårdejer Jørgen Nielsen, Friesenvænge, Pejrup. 3. Proprietær H.E.Hansen, Vestergård, Humble. 4. Sognerådsformand, ingeniør A.G.Korsgaard, Hjulby. 5. Amtsbogholder C.Schreiner Petersen. 6. Gårdejer Rasmus Andersen, Dybdalgård, Ringe. 7. Sognerådsformand, gårdejer Aksel Jørgensen, Helsned, Humble. 8. Amtsvejinspektør Aage P. Grimstrup, Svendborg. 9. Husmand Thomas Andersen, Gyllemose, Bregninge, Tåsinge. 10. Amtsrådssekretær, kontorchef Johannes Nabe-Nielsen, samt 11. Rådets formand, amtmand Knud Glente, Svendborg. Forreste række fra venstre: 1. Kredsformand Alfred Jensen, Kogsbølle. 2. Sognerådsformand, gårdejer Laurits Hansen, Frørup. 3. Parcellist Josef Hansen, Trousløkke, Marstal, og 4. Kommunekasserer Nic. Johannesen, Ulbølle. Kilde: Landsarkivet for Fyn.

det. Anlæg og vedligehold af hoved- og landeveje, sundhedsvæsen og hospitalsbyggeri var andre centrale opgaver, der i begyndelsen var begrænsede, men som med årene skulle vokse sig ganske betydelige. Amtmanden selv bibeholdt tilsynsmyndigheden med embedsmændene i amtet og en lang række forskellige opgaver. Ved den skelsættende retsreform i 1919 bortfaldt amtmandens beføjelser hvad angik tilsyn med domstole og politi. Som tiden gik, blev såvel amtmand som amtsråd bebyrdet med nye opgaver, ligesom der var en vis omfordeling af opgaver med andre myndigheder. I det lange perspektiv var såvel mængden af opgaver som udgiftsniveauet stigende,

især i perioden fra 1930'erne og frem til 1970. Det var ikke funktionen som kontrolmyndighed over for kommunerne, der var årsag til stigningen, men derimod amternes egne driftsopgaver. Særlig inden for administration, skole-, vej- og sundhedsområdet var stigningen frem mod 1970 eksplosiv. De øgede krav var hovedårsagen til, at amter og kommuner efterhånden følte for små til at løse opgaver, der i virkeligheden bedst kunne løses i et tværgående samarbejde. Situationen var i det lange løb uholdbar, og fra slutningen af 1950'erne var en kommunalreform oftere og oftere på den politiske dagsorden.¹⁵

Udsnit af medlemmer af sammenlægningsudvalget for de fynske amter, i frokostmøde på Odense Slot den 27. maj 1969. Midt i billedet ses mødelederen, stiftamtmand Jacob Høirup, flankeret af en stående medhjælp. Til venstre for stiftamtmanden den kommende radikale amtsborgmester Edvard Rasmussen. Foto: Fyens Stiftstidendes pressefotosamling, Odense Stadsarkiv.

Fynsundersøgelsen 1963 - på vej mod et samlet amt

Den af staten nedsatte Kommunallovs-kommission havde som opgave at gå dybere ind i behovet for forandringer og udså sig Fyn som forsøgsobjekt i studiet af det fremtidige administrative landkort. Dels fandtes der her tre amtskommuner og 10 købstæder, dels var de af forskellig størrelse og fandtes dermed repræsentative. Resultatet heraf, den såkaldte Fynsundersøgelse fra 1963, gjorde det klart, at de administrative forhold var ude af trit med øens befolknings- og erhvervsforhold. Der var allerede etableret samarbejder amt(skommuner) og købstæder imellem, dels for at sikre holdbare løsninger, dels for at få tilstrækkelig økonomisk volumen bag opgaveløsningen, men mulighederne syntes alligevel ikke optimale. Rapportens konklusionen var, at det mest rationelle var én samlet

fynsk amtskommune. Alene størrelsen af et sådant storamt med ca. 450.000 indbyggere gjorde dele af kommissionen betænkelige. Debatten handlede typisk om Odenses dominans eller mangel på samme over for øens øvrige købstæder og landkommuner, samt det tilbagevendende spørgsmål om store og slagkraftige, kontra små og uafhængige enheder. Et af resultaterne, der gavnede det videre kommissionsarbejde, var forslaget om at ophæve skellene mellem by og land, mellem købstæder og landkommuner, således at samtlige kommunale enheder fremover skulle være ligestillede i forhold til lovgivningen.¹⁶

1960'erne var således et langt til-løb til et opgør med amtsreformen af 1793. Og for amternes vedkommende skulle omvæltningen endda gå et skridt videre, idet der ud over princippet om bæredygtig forvaltning også skulle ske en ændring i strukturen, en opsplitting

mellem amtsrådets og amtmandens opgaver. Det følte efterhånden som en anakronisme, at det folkevalgte amtsråd havde en statslig embedsmand som formand, og det demokratiske underskud, der lå heri, var udtalt. Landkommunerne havde kunnet vælge deres formand siden 1842 og byrådene i købstæderne siden 1919, og nu måtte turen efterhånden være kommet til amterne. På Fyn lå det i luften, at kun ét samlet amt var stort nok til at tage fremtidens udfordringer op. Enigheden om dette var dog ikke en selvfølgelighed, og i sagens natur måtte det være på Sydfoyn, at man kunne forvente at finde størst forbehold over for en sådan løsning. Så sent som i 1967 var der i Svendborg Amtsråd foruden amtmand Knud Glente da også kun en enkelt fortaler for et samlet fynsk amt.¹⁷

1970-reformen, Fyns Amtskommune og Fyns Stiftamt

Den 1. april 1970 trådte kommunalreformen officielt i kraft. For enkelte amters vedkommende blev oprettelsen udskudt, og for Fyns vedkommende skete overgangen først den 1. august 1970. Fra dette tidspunkt blev den tidligere amtsadministration omdefineret i to helt nye organisationer, der var resultatet af en lodret deling af den gamle amtstruktur, nemlig:

1. Fyns Amtskommune (også kaldet Fyns Amt), en (amts)kommunal forvaltning under ledelse af et folkevalgt amtsråd med en amtsborgmester i spidsen. En ansat amtsdirektør som forvaltningschef var leder af administrationen, der beskæftigede sig med såvel traditionelle amtsopgaver som trafik og veje, sygehuse og sundhed, sociale tilbud, men som i sin levetid også kom til at beskæftige sig med uddannelsesområdet, kultur, erhverv, internationalt arbejde og natur og miljø.
2. Fyns Stiftamt, en statsinstitution under ledelse af stiftamtmanden, der foruden som hidtil at være statens og monarkens nærmeste repræsentant på Fyn måtte se sit daglige arbejdsområde stærkt indskrænket til for det meste at udgøre de familieretslige sager, hvor den i reglen juristuddannede amtmand i særlig grad kom til sin ret. Desuden bibeholdtes den gamle funktion som stiftsøvrighed i samarbejde med biskoppen over Fyns Stift. Ene- ste nye arbejdsområde var funktionen som formand for tilsynsrådet. Med reduceringen af amtmandens opgaver var 1970'erne en usikker periode for amtmandseembedet, og først i 1980 blev uvisheden afløst af en beslutning om, at embedet skulle bevares med det daværende arbejdsindhold.

Med kommunalreformen forsvandt således (stift)amtmandens dobbeltrolle som formand for amtsrådet og chef for administrationen. Alt i alt en langt mere tilbagetrukket og mindre synlig rolle i forhold til tidligere. Det nye samlede amtsråd afholdt sit første, konstituerende møde på Odense Rådhus 21. marts 1970, og ved samme lejlighed blev viceskoleinspektør Evald Rasmussen fra Otterup valgt til posten som øens første amtsborgmester.¹⁸ I samme periode blev den nye administration bygget op, og fra 1973 blev første etape af den nye amtsgård, opført på Ørbækvej i Odenses vækstområde i byens sydøstlige udkant, taget i brug. Med to udvidelser i det følgende årti var den nye amtsgård frem til 2006 centrum for administrationen, på samme måde som Odense Slot og Ørkildshus i Svendborg havde været det i tiden før 1970.

Afvikling

Endnu en kommunalreform i begyndelsen af det nye årtusinde gik mere radikalt til værks end den forrige og afskaffede amterne til fordel for en overordnet inddeling i regioner. Strukturkommissionen fra 2004 fordelte amternes opgaver mellem de nyoprettede regioner, stat og kommuner, og statsamternes opgaver samledes tilsvarende i regionale enheder. Kun stiftamtmandens ældste funktion, nemlig at udgøre halvdelen af stiftsøvrigheden sammen med den fynske biskop, fulgte med den nye statsforvaltningsdirektør til Åbenrå.

For Fyns vedkommende blev det nye tilhørsforhold henholdsvis til Region Syddanmark i Åbenrå og Statsforvaltning Syddanmark, også beliggende i Åbenrå. Reformen gjorde dermed op med Fyn som en naturlig geografisk afgrænset administrativ enhed, og amtets eksistens ophørte 31. dec. 2006. Enevældens amtsdannelse havde gennem tiderne undergået store ændringer i såvel struktur som opgaver, men havde fastholdt positionen som det vigtigste regionale forvaltningsled.

Utrykt kilde

Landsarkivet for Fyn:

Fællesudvalget for sammenlægning af Odense og Svendborg Amter. Forhandlingsprotokol 1969-1970

Litteratur og trykte kilder

- Achen, S.T. 1982: *Danmarks kommunevåbener, samt Grønlands og Færøernes.* (1982).
 la Cour, L.F. 1941-48: *Sogneraad og Amtsraad. Et Bidrag til den danske Landkommunalforvaltnings Historie.* (1941-48).
 Dombernowsky, L. 1983: *Lensbesidderen som amtmand.* (1983).
Fyns amtsråds forhandlinger. Fyns forhandlinger.
Svendborg Amtsråds og Skoleråds Forhandlinger. [varierende titel]. Svendborg forhandlinger.

Jacobsen, H.H. 1998: *Kronprins og guvernør.* (1998).

Jespersen, K.J.V. 1989: *Gyldendals Danmarkshistorie.* Bind 3. 1648-1730. (1989).

Jørgensen, H. 1985: *Lokaladministrationen i Danmark. Oprindelse og historisk udvikling indtil 1970.* (1985).

Krag sig Jensen, M. 2008: "Et enevældigt privilegium i en parlamentarisk tid. Omkring afløsningen af de fynske majorater", s. 35-52 i *Fynske Årbøger 2008.*

Pedersen, K.P. 1998: *Enevældens amtmænd. Danske amtmænds rolle og funktion i enevældens forvaltning 1660-1848.* (1998).

Pedersen, K.P. 1999: "Assens-Hindsgaul amter 1670-1809", s. 70-78 i *Vends 1999.* (1999).

Strøm, H. 1991: "Amtskommunerne og kommunalreformen", s. 205-221 i Kristian Hvidt (red.): *Amter & Amtsråd. De første 150 år.* (1991).

Noter

- 1 Artiklen forholder sig ikke til det på mange måder i forvaltningshistorisk henseende parallelle embede som økonomisk forvalter, *amtsskriver*, senere benævnt *amtsforvalter*, som amtmanden periodevis havde en vis tilsynsmyndighed over for.
- 2 Jespersen, K.J.V. 1989.
- 3 Krag sig Jensen, M. 2008.
- 4 Grevskabet Roepstorff fik ved oprettelsen 1810 ikke tillagt amtmændsrettigheder.
- 5 Dombernowsky 1983, s. 106-111; Pedersen 1998, s. 300.
- 6 Pedersen 1998, s. 251.
- 7 Dombernowsky 1983, s. 59, 364.
- 8 Pedersen 1999.
- 9 Pedersen 1998, s. 279, 293, 296.
- 10 Pedersen 1998, s. 299.
- 11 Jacobsen 1998.
- 12 la Cour 1941, I, s. 371-391.
- 13 la Cour 1941, I, s. 373. Jfr. forordningens §25.
- 14 Pedersen 1998, s. 380-381.
- 15 Jørgensen 1985, s. 445.
- 16 Strøm 1991, s. 209-210.
- 17 Forhandlinger, Svendborg: 1967, 14.12.1967, s. 279.
- 18 Forhandlinger, Fyns: 1970, 21.3.1970, s. 3-4.